

Martyna Jakubiuk

ORCID 0000-0002-7716-4244

mj24@stud.uph.edu.pl

Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach
Wydział Nauk Społecznych

Bezpieczeństwo w wymiarze indywidualnym

Agnieszka Lewicka-Zelent, Wioletta Klimczak,

**Ewa Trojanowska, *Przemoc w rodzinie wobec kobiet z wyższym
wykształceniem. Indywidualne studium przypadku,*
Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej,
Lublin 2020, ss. 181**

DOI: 10.34739/doc.2020.17.18

Monografia zadedykowana została szczególnie kobietom, które w swoim życiu doświadczyły przemocy domowej, a mimo to potrafiły się od niej uwolnić i rozpocząć swoje życie na nowo. Dzięki sile, jaką w sobie odnalazły mogą stać się wzorem do naśladowania dla innych krzywdzonych osób. To inspiracja skierowana w stronę kobiet niemogących lub niepotrafiących zmienić swojego bardzo trudnego położenia, przez co ich bezpieczeństwo jest poważnie zagrożone. Książka powinna być dedykowana również tym, którzy w swojej pracy zawodowej zajmują się zjawiskiem przemocy w rodzinie, a także tym, których to zagadnienie nie dotyczy w sposób bezpośredni, ale zdają sobie sprawę ze społecznych konsekwencji jego istnienia. Autorki książki zaznaczają, że ich celem była próba analizy i skondensowania kwestii obejmujących problem przemocy w rodzinie. Zabieg ten jest konieczny ze względu na nieustannie zachodzący proces rozwoju cywilizacyjnego i zmian społecznych, będących jego następstwem. Dotykają one wszystkich i są coraz bardziej dynamiczne. Przeprowadzając analizę zagrożeń dla bezpieczeństwa personalnego, należy wziąć pod uwagę, że będą odnosiły się one także

do bezpieczeństwa wewnętrznego. Zjawiska, które są niebezpieczne dla konkretnego człowieka, mogą równocześnie wywoływać szkody społeczne¹.

W monografii uwagę skoncentrowano na kobietach posiadających wyższe wykształcenie, które doświadczają przemocy ze strony najbliższych im osób. Taki wybór uargumentowano złożonością zjawiska przemocy. Dość skomplikowanym procesem jest wnikliwe analizowanie wszystkich mechanizmów warunkujących dysfunkcjonalne i destrukcyjne zachowania w rodzinie. Dlatego jako grupę docelową przyjęto kobiety z wyższym wykształceniem będące ofiarami przemocy domowej. Wybór ten jest trafny chociażby ze względu na wykazany przez autorki dotychczasowy brak pogłębionych rozważań dotyczących tego problemu. Tym bardziej, iż jak wynika z danych, kobiety 6-krotnie częściej doznają przemocy w rodzinie niż ich partnerzy. Przykładowo w roku 2019 działania policji podjęte w procedurze „Niebieskiej Karty” dotyczyły 65 195 ofiar-kobiet, a jednocześnie liczba ofiar-mężczyzn była znacznie niższa i wynosiła 10 676².

Pierwszy rozdział *Przemoc wobec kobiet na tle przemocy w rodzinie* jest wprowadzeniem czytelnika do głównych zagadnień³. Na początek wykazano wieloaspektowość pojęcia przemocy. Przy wyjaśnianiu odwoływano się do autorów, takich jak J. Mellibruda, A. Krąpiec czy I. Pospiszyl. Nie pominięto również charakterystyki zjawiska w odniesieniu do ustaleń agend ONZ czy funkcjonowania Ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie z dnia 29 lipca 2005 r.⁴ Ważnym walorem tej części monografii jest przegląd definicji dotyczących opisu zjawiska przemocy. Bez względu na to, którą definicję czytelnik przyjmie jako najbardziej trafną, można wykazać zbieżne i dominujące ich elementy, co ułatwia zrozumienie problemu. Przede wszystkim wskazać należy, że sprawca wyrządza krzywdę członkowi rodziny swoim zachowaniem, pozostając z nim w relacji nadrzędności. Jego działanie musi być intencjonalne i celowe, a ofiara ponosi

¹ B. Bonisławska, *Współczesne zagrożenia dla bezpieczeństwa publicznego*, „Zeszyty Naukowe WSEI. Seria: Administracja” 2012, nr 1, s. 116.

² *Przemoc w rodzinie*, <https://statystyka.policja.pl/st/wybrane-statystyki/przemoc-w-rodzinie/50863,przemoc-w-rodzinie.html>, (data dostępu: 27.12.2020).

³ A. Lewicka-Zelent, W. Klimczak, E. Trojanowska, *Przemoc wobec kobiet z wyższym wykształceniem. Indywidualne studium przypadku*, Lublin 2020, s. 11-32.

⁴ Ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie, Dz.U. 2005, nr 180, poz. 1493 z póź. zm.

negatywne skutki w różnych sferach swojego życia⁵. W tej części można znaleźć również wiele wartych uwagi i wywołujących refleksje danych statystycznych. Należy też zwrócić uwagę, iż w poszczególnych podrozdziałach odniesiono się bardzo szczegółowo do 5 aspektów przemocy w zależności od statusu rodzinnego. To przede wszystkim przemoc w relacji partnerskiej/małżeńskiej; przemoc w relacji dziecko – matka; przemoc w relacji kobiety niepełnosprawne i chore a inni członkowie rodziny; przemoc wobec kobiet w starszym wieku w rodzinie; przemoc wobec kobiet ze strony rodziców w starszym wieku. Scharakteryzowano i zaklasyfikowano konkretne akty do form przemocy fizycznej, psychicznej, ekonomicznej, seksualnej, zaniedbania, stalkingu.

W rozdziale drugim *Psychologiczne aspekty przemocy wobec kobiet w rodzinie* omówiono konsekwencje odczuwane przez ofiary, mechanizmy i dokonano charakterystyki osób stosujących przemoc⁶. Analiza konsekwencji, jakie niesie za sobą długotrwałe doznawanie przemocy, została poprzedzona charakterystyką psychologiczną kobiet, które padają jej ofiarami. Okazuje się, że ważnym aspektem w ich biografii jest wiktyalizacja pierwotna⁷, w wyniku której stały się już ofiarami w przeszłości, a później doświadczają powielania schematu, zmienia się jedynie oprawca. Cechami charakterystycznymi dla kobiet-ofiar może być również niskie poczucie własnej wartości, przyjmowanie pasywnej postawy, uległość, częste odczuwanie lęku, niepokoju, zagubienia. Część z nich posiada także charakterystyczne deficyty w zakresie osobowości, edukacji czy finansów. Nadal, chociaż już w mniejszym stopniu, funkcjonuje zakorzeniona w społeczeństwie tendencja do wypełniania stereotypowych ról przynależnych do konkretnej płci (patriarchat)⁸. Należy przy tym zauważyć, iż złożona trauma pourazowa, wynikająca z doznawania przemocy powoduje zagrożenie zdrowia fizycznego i psychicznego ofiary, a nierzadko nawet jej życia. Zaburzenia mogą obejmować cały wachlarz objawów i ujawniać się w różnych aspektach

⁵ Cf. A. Widera-Wysoczańska, *Mechanizmy przemocy w rodzinie z pokolenia na pokolenie*, Warszawa 2010.

⁶ A. Lewicka-Zelent, W. Klimczak, E. Trojanowska, *Przemoc wobec...*, s. 33-60.

⁷ Cf. B. Hołyst, *Wiktymologia*, Warszawa 2000.

⁸ Cf. A.M. Basak, *Ofiary przemocy w rodzinie*, „Pedagogika Rodziny” 2013, nr 3(1), s. 77-91.

funkcjonowania pokrzywdzonej jednostki⁹. Przemoc, a także wykształcenie urazu psychicznego prowadzącego do traumy, stanowi zagrożenie bezpieczeństwa indywidualnego danej osoby.

Psychika kobiet, które doświadczają przemocy ulega przemianom, zachodzą w niej złożone procesy. Zachowania charakterystyczne dla ofiar utrudniają im walkę o siebie oraz są niezrozumiałe dla otoczenia. Można zaliczyć do nich identyfikację ze sprawcą przemocy, określaną inaczej mianem syndromu sztokholmskiego¹⁰. Inną formą związaną z funkcjonowaniem w długotrwałej destrukcyjnej relacji jest utrwalenie postawy niemocy. Ciekawy wątek stanowi również mechanizm psychologicznej pułapki, który może stanowić wstęp do rozwinięcia u ofiary wyuczony bezradności. Eksperymenty, prowadzone w drugiej połowie lat 60. XX w. przez Martina Seligmana z udziałem psów, pozwoliły zrozumieć to zjawisko. W recenzowanej książce dokładnie i w zrozumiałym sposób opisano ich wyniki¹¹. Obszerny podrozdział zajmuje także charakterystyka psychologiczna osób stosujących przemoc, z naciskiem na rodzaje typów osobowości sprawców cierpienia innych¹².

Rozdział trzeci *Prawne aspekty przemocy wobec kobiet* w całości poświęcony został przeglądowi dokumentów międzynarodowych i krajowych¹³. Analizie poddano zarówno rozwiązania prawne, które zostały zawarte na poziomie ponadpaństwowym, jak też prawodawstwo polskie związane z przeciwdziałaniem przemocy wobec kobiet. Autorki uwzględniły również aspekt ochrony osób pokrzywdzonych oraz świadków przemocy, co jest bardzo istotnym elementem przeciwdziałania zjawisku pogwałcenia równoprawności i bezpieczeństwa w rodzinie.

Niewątpliwie jednym z najciekawszych rozdziałów monografii jest czwarta jej część – *Przemoc w rodzinie wobec kobiet w świetle teorii dotyczącej stereotypów*¹⁴. Autorki przeanalizowały tu relacje między stereotypami, uprzedzeniami i dyskryminacją, mechanizmy

⁹ Cf. J. Mazur, *Teoria i rzeczywistość*, Warszawa 2002.

¹⁰ A. Błoch-Gnych, *Syndrom sztokholmski w relacjach międzyludzkich*, <https://www.niebieskalinia.pl/pismo/wydania/dostepne-artykuly/4969-syndrom-sztokholmski-w-relacjach-miedzyludzkich>, (data dostępu: 27.12.2020).

¹¹ A. Lewicka-Zelent, W. Klimczak, E. Trojanowska, *Przemoc wobec...*, s. 46-50.

¹² Ibidem, s. 51-60.

¹³ Ibidem, s. 61-74.

¹⁴ Ibidem, s. 75-94.

powstawania stereotypów oraz ich funkcje. Szczególną uwagę zwróciły na stereotypy dotyczące płci i przemocy wobec kobiet w rodzinie. Dzięki temu łatwiej można dostrzec, jak niejednokrotnie jednostka nie zdaje sobie sprawy, że jej zachowanie czy język powoduje szerzenie się błędnych i uproszczonych przekonań. W tekście znajduje się wiele przykładów stereotypów, które autorki wiążą z wnioskami wysnutymi na podstawie badań. Pojawia się tu także wiele obiegowych sądów, które są mocno zakorzenione, a służą uzasadnieniu i relatywizacji przemocy w rodzinie: „w sprawy rodzinne nie należy się wtrącać – brudy pierze się we własnym domu; co to za ptak, co własne gniazdo kała; wolność Tomku w swoim domku (...)”¹⁵. Przywoływane przykłady mają służyć sprawcom jako swoiste uzasadnienie przemocy i konieczności zachowania w tajemnicy brutalizacji życia codziennego, co jednocześnie ma utrudnić czy wręcz uniemożliwić przerwanie tego procederu.

Piąty rozdział został zatytułowany *Pomoc psychologiczna udzielana kobietom doświadczającym przemocy w ujęciu systemowym*¹⁶. Omówiono w nim cele i formy możliwe do zaoferowania w ramach wsparcia dla samych kobiet, jak również dla ich dzieci, a niekiedy i całych rodzin. Mowa tu o metodach interwencyjnych, edukacyjnych, wsparciu emocjonalnym i społecznym, treningach kompetencji czy psychoterapiach. Pomoc w takiej formie ma być wsparciem dla odbudowy poczucia utraconego bezpieczeństwa przez kobietę lub pozostałych członków rodziny¹⁷. Skuteczność działań, które podejmowane są na rzecz osoby pokrzywdzonej zależy od wielu czynników. Oprócz specjalistycznej wiedzy osób zajmujących się problemami w rodzinach, musi zaistnieć chęć współpracy ze strony osoby doznającej krzywdy. Bezpieczeństwo personalne polega na możliwości stworzenia człowiekowi „takich wielorakich warunków egzystencji, które, jeśli zostaną przez niego odpowiednio skonsumowane, zapewnią mu pełny rozwój osobowy – samorealizację”¹⁸. Niestety nie każda z kobiet jest gotowa walczyć o lepszy byt nieustannie

¹⁵ Ibidem, s. 86.

¹⁶ Ibidem, s. 95-106.

¹⁷ Cf. W. Klimczak, *Praca terapeutyczna z problemem przemocy w rodzinie alkoholowej*, Warszawa 2017.

¹⁸ K. Kołodziejczyk, *Bezpieczeństwo. Kontekst personalno-aksjologiczny*, „Zeszyty Naukowe WOSWL” 2009, nr 1, s. 140.

krzywdząc przy tym siebie i swoje dzieci. Wtedy z pomocą mogą przyjść już tylko wybrane oddziaływania wobec sprawców przemocy.

W rozdziale szóstym: *Metodologiczne podstawy badań własnych* zwięźle i treściwie opisano teoretyczne aspekty procesu badawczego¹⁹. Dla przeprowadzenia badań jakościowych wybrano studium indywidualnego przypadku. Ten wybór pozwolił badaczkom wykazać różnice i podobieństwa pomiędzy kobietami, które posiadają wykształcenie wyższe i jednocześnie są ofiarami przemocy w rodzinie. Technikami stosowanymi w tej formie badań są najczęściej obserwacja, wywiad, rozmowa, analiza dokumentacji i wytworów osoby badanej, techniki projekcyjne²⁰. Autorki zastosowały wywiad i obserwację. Czas prowadzenia badań począwszy od kwerendy literatury do dokonania analizy materiału empirycznego w charakterze wertykalnym oraz horyzontalnym to lata 2015-2019.

W rozdziale siódmym, zatytułowanym *Indywidualne studium przypadku kobiet z wyższym wykształceniem, doświadczających przemocy w rodzinie*, poddano analizie cztery opisy dotyczące absolwentek szkół wyższych. Niemniej należy zgłosić uwagę polemiczną, że do rozwiązania tak istotnego problemu wskazane byłoby odwołanie się do znacznie większej liczby indywidualnych przypadków. Tak mała grupa może budzić wątpliwości dotyczące reprezentatywności i zasadności uogólnień. Mimo wszystko w badaniach zastosowano ciekawy schemat. Rozpoczęto od przedstawienia podstawowych informacji o każdej z kobiet. Zawarto tu informacje na temat wieku, miejsca zamieszkania, stanie cywilnym, liczbie posiadanych dzieci czy rodzaju ukończonych studiów. Następnie odniesiono się do charakterystycznych cech osobowości badanej, wspomnień z młodości, typu rodziny, w jakiej się wychowywała. Kolejnym punktem było określenie sytuacji rodzinnej kobiety, charakterystyka członków jej rodziny oraz ich wpływu na sytuację pokrzywdzonej. W przeprowadzonej analizie można znaleźć także informacje o stanie zdrowotnym ofiary przemocy od momentu narodzenia aż do czasu przeprowadzenia wywiadu. Po wnikliwym określeniu okoliczności skoncentrowano się na fakcie doświadczania przez kobietę przemocy ze strony osób

¹⁹ A. Lewicka-Zelent, W. Klimczak, E. Trojanowska, *Przemoc wobec...*, s. 107-116.

²⁰ Cf. B. Skalabania, *Diagnostyka pedagogiczna. Wybrane obszary badawcze i rozwiązania praktyczne*, Kraków 2011.

najbliższych. W zależności od przypadku mogły być to: przemoc matki wobec córki, przemoc męża wobec żony, przemoc dziecka wobec matki, przemoc babci wobec wnuczki. W rodzinach badanych wymienione rodzaje przemocy występowały wybiórczo lub kilka z nich na raz. Bez względu na charakter doznawanej przemocy autorki starały się każdorazowo wyszczególnić: pierwszy, najbardziej dotkliwy i ostatni akt przemocy. Wywiad z osobą pokrzywdzoną pozwolił na dokonanie subiektywnej oceny jej sytuacji. Badaczki wypunktowały kwestie, które zdaniem kobiet pozostają ich problemami. Przedstawiono także perspektywę widzenia problemów konkretnej kobiety przez badacza specjalistę. Finalizując studium zaproponowano formy wsparcia kobietom z wyższym wykształceniem, wobec których rodzina stosuje przemoc. Uwieńczenie monografii stanowią wyniki i analiza przeprowadzonych badań.

Należy zgodzić się z autorkami, że „Przemoc w rodzinie nie dotyczy tylko osób jej doświadczających, stosujących ją oraz bezpośrednich jej świadków, ale też jej widzów, czyli w mniejszym lub większym stopniu wszystkich członków społeczeństwa. Przemoc powoduje wiele negatywnych konsekwencji w życiu tych osób, zaburzając ich funkcjonowanie w wymiarze: emocjonalnym, społecznym, poznawczym i fizycznym. Dlatego niezmiernie ważne jest aranżowanie działań zmierzających do zwiększania poziomu wiedzy o przemocy i podnoszenia poziomu świadomości Polaków na jej temat”²¹.

Publikacja została wyposażona w bogatą i przejrzystą bibliografię, zawierającą głównie pozycje książkowe, ale także odwołania do krajowych i międzynarodowych aktów normatywnych oraz netografię. Dodatkowo zamieszczono notkę autorską pozwalającą na poznanie zainteresowań naukowych, a także działań na rzecz rozwoju i społeczeństwa podejmowanych przez autorki. *Przemoc w rodzinie wobec kobiet z wyższym wykształceniem* wpisuje się w nurt współczesnych rozważań dotyczących bezpieczeństwa indywidualnego jednostki. Jego zagrożenie ma miejsce wtedy, gdy „w człowieku rodzi się obawa o utratę wysoko cenionych wartości z własnym życiem na pierwszym miejscu”²². Zapewnienie ochrony przed krzywdą doznawaną za zamkniętymi drzwiami domu rodzinnego jest trudnym,

²¹ A. Lewicka-Zelent, W. Klimczak, E. Trojanowska, *Przemoc wobec...*, s. 153.

²² B. Hołyst, *Wiktymologia...*, s. 64–66.

a często niemożliwym zadaniem. Wieloaspektowość zjawiska przemocy w rodzinie wymaga realizacji szeregu przedsięwzięć. Podjęty w monografii temat nigdy nie traci na aktualności. Sięgając po opracowanie, czytelnik ma przed sobą dozę rzetelnej wiedzy, która pomaga mu zrozumieć, jak działa mechanizm domowej przemocy. Publikacja, pomimo zgłoszonej uwagi polemicznej, stanowi ważny głos w dyskursie na temat skutków dyskryminacji kobiet oraz sposobów jej przeciwdziałania w wymiarze jednostkowym. To niewątpliwie bardzo ważna pozycja, która zainteresuje nie tylko psychologów, pedagogów, socjologów, ale także przedstawicieli nauk o bezpieczeństwie.

Bibliografia / References

- Basak A.M., *Ofiary przemocy w rodzinie*, „Pedagogika Rodziny” 2013, nr 3(1).
- Błoch-Gnych A., *Syndrom sztokholmski w relacjach międzyludzkich*, <https://www.niebieskalinia.pl/pismo/wydania/dostepne-artykuly/4969-syndrom-sztokholmski-w-relacjach-miedzyludzkich>, (data dostępu: 27.12.2020).
- Bonislawska B., *Współczesne zagrożenia dla bezpieczeństwa publicznego*, „Zeszyty Naukowe WSEI. Seria Administracja” 2012, nr 1.
- Hołyst B., *Wiktymologia*, Warszawa 2000.
- Klimczak W., *Praca terapeutyczna z problemem przemocy w rodzinie alkoholowej*, Warszawa 2017.
- Kołodziejczyk K., *Bezpieczeństwo. Kontekst personalno-aksjologiczny*, „Zeszyty Naukowe WOSWL” 2009, nr 1.
- Lewicka-Zelent A., Klimczak W., Trojanowska E., *Przemoc wobec kobiet z wyższym wykształceniem. Indywidualne studium przypadku*, Lublin 2020.
- Mazur J., *Teoria i rzeczywistość*, Warszawa 2002.
- Przemoc w rodzinie*, <https://statystyka.policja.pl/st/wybrane-statystyki/przemoc-w-rodzinie/50863,przemoc-w-rodzinie.html>, (data dostępu: 27.12.2020).
- Skałabania B., *Diagnostyka pedagogiczna. Wybrane obszary badawcze i rozwiązania praktyczne*, Kraków 2011.
- Ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie, Dz.U. 2005, nr 180, poz. 1493 z póź. zm.
- Widera-Wysoczańska A., *Mechanizmy przemocy w rodzinie z pokolenia na pokolenie*, Warszawa 2010.